

Eski Türk(men)lerde Sanat

Category: Kitapcy,Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty
написано kitapcy | 23 январа, 2025

Eski Türk(men)lerde Sanat ESKİ TÜRKLERDE SANAT

On birinci yüzyılla birlikte kalıcı ve zengin boyutlarını Anadolu'da izleyebildiğimiz Türk sanatının bu yarımada nasıl bir senteze ulaştığı sorusu aslında çok uzunca bir süredir sanat tarihçilerini 8. yüzyıldan çok daha erken dönemlerde köken, kaynak arayışlarına yöneltmiştir. Böylece de Türk sanatının daha eskilere inen gelenekleri araştırılmaya başlanmıştır. Bu araştırmaların sonuçları, erken dönem Türk sanatını aydınlatırken özellikle de Anadolu Türk sanatını bu gelenek doğrultusunda temellendirme eğilimi her geçen gün yeni ipuçları ve bağlantı unsurlarıyla güç kazanmaktadır.

18. yüzyılın başlarından itibaren Orta Asya tarih ve sanatı hakkında ilk bilgiler misyoner din adamları ile seyahatnamelerden elde edilirken, bir süre sonra bilimsel amaçlı ilk Arkeolojik kazılarda yapılmaya başlanmıştır. W.Radloff'un 1856 yılında Altay kurganlarında yaptığı kazılar bu yoldaki ilk bilimsel girişim olarak kabul edilir. Ardından, 1865 ve 1897 yılında yapılan kazılarla Berel, Katanda ve Maykop kurganları çok zengin arkeolojik malzeme sunmuştur. 1904 yılına gelindiğinde ise Batı Türkistanda bugünkü Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad yakınındaki Anav öreninde

ortaya çıkarılan tarihi eserler Orta Asya kültür tarihinde yeni bir çılgır açmıştır. Arkeolog R.Pumpelly'nin kazdığı büyük höyük İ.Ö. 9. bin ile İ.S. 4. yüzyıl arasına tarihlenen pek çok kültür katını ortaya çıkarmıştır.

Yakın Doğu ve Ön Asya ile çağdaş buluntuları vermesi bakımından önemli olan bu kazıda ortaya çıkarılan Türkmen dokumalarında görülen süsleme unsurları ile ortak motiflerle süslü keramik ve süs eşyaları kültür sürecinin devamlılığını ortaya koyması bakımından önemli unsurlardır. Ardından 1911 yılında kazılan Mayemir Kurganı'nda baskı tekniği ile işlenmiş altın levhalardan zengin bir kolleksiyon elde edilmiş, A.Adrianov ve Veselousky Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki alanlarda Hun ve İskit Kurgan kazılarını sürdürmüşlerdir. 1912 yılında Moğolistan'da Ulan Bator'un kuzeyindeki Noin Ula'da bulunan kurganlar önce tespit edilmiş daha sonra on yıl kadar bu bölgede çeşitli kazılar yapılmıştır. Ancak Orta Asya Türk sanatı ve arkeolojisi için büyük müjde 1929 yılında Leningrad Hermitage Müzesi adına Altaylar'da Pazırık bölgesinde yapılan kazıdan gelmiştir. Burada, buzlar içinde korunmuş, Hun aristokratlarına ait olduğu sanılan kırka yakın kurganda at ve insan cesetleri elbiseler, sikkeler, takılar ve kumaşlar olağanüstü bir sağlamlıkta bulunmuştur.

Daha sonra bu bölgede kazılara devam edilmiş, ancak çok önemli buluntular 1947 ve 1948 yıllarında S.I.Rudenko'nun açtığı 2 ve 5 numaralı Pazırık kurganlarında ortaya çıkmıştır. Bu buluntular bugüne kadar Orta Asya Türk kültür tarihini aydınlatan en önemli bulgulardır. En az 2 ve 5 numaralı kurganlar kadar önemli buluntular elde edilen 1 numaralı kurgandaki eşyalar arasında çıkan renk renk keçe ve derilerle süslü eğer örtülerinde İskit sanatından da hatırlanan zengin bir tasvir programı görülür

Sağrı sarkıntılarını koç başı şeklinde olan bu eğer örtülerinin bazılarında kanatlı bir grifonun bir dağ keçisine saldırması enstantanesi gibi tasvirler dikkatleri çeker. Yine bu kurgandan çıkan eğerlerde de aslan, balık ve insan başı şeklinde tözler yapılmıştır. Ele geçen gemlerin süslemelerinde de yine insan ve hayvan figürleri dikkati çeker. Özellikle S.I.Rudenko tarafından 5 numaralı kurganda bulunan 1.832 m. ölçülerindeki Hun halısı çok önemlidir. Türk düğümü ile dokunmuş olması ve üzerindeki figüratif süsleme öğeleri, İslam öncesi Türk sanatı kronolojisini daha erken dönemlere

götürerek, bu kültür sürecinin daha da eski olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Rudenko'nun, İ.Ö. 5. yüzyıla ve İskitlere ait olduğunu ileri sürdüğü halının bordürlerinde görülen grifon, sığın geyiği ve süvari figürleri ile zemindeki lotus-palmetli kare dolgular çeşitli yabancı etkileri gösterir. Motifler Asur ve Ahamenid sanatının motiflerine benzemekle birlikte sığın geyiği bu kültürlerle yabancıdır. Ayrıca Altaylar'da yaşayan Hunların, İskit ve Ahamenid ülkesinden gelen bazı motifleri, yaptıkları bazı sanat eserlerinde kullandıkları da bilinmektedir.

Batı Türkistan'daki Anav kazılarının ortaya koyduğu üzere bugünkü bilgilerimize göre 9. binde başlatılan kültür kronolojisi içindeki uzunca bir süreyi aydınlatacak kültürel bilgi ve bulguya sahip değiliz. Orta Asya'nın güneyinde Amu Derya deltasında ve Harezm'de İ.Ö. 3. bin yıllarında görülen ve tarihçilerin "Kelteminar" kültürü olarak adlandırdıkları bilinen ilk Orta Asya kültür döneminden kalan bulgulara göre bu dönem insanları Orta Asya'nın Neolitik Çağı'nı yaşamışlardı. Yerleşik bir topluluk olan bu dönemin insanları dokumacılık, çömlekçilik yapabiliyorlardı. Bu çağda henüz isimlendirilebilir bir süsleme repertuarı oluşmamıştır. Ele geçen çömlekler yalnızca kırık, çapraz çizgilerle süslenmiştir. Orta Asya'da Sibiry steplerine yakın olan bölgede görülen ikinci kültür "Afanasievo" kültürü olarak adlandırılır. Kelteminar kültürü ile eş zamanlı olarak 3. binin sonlarına kadar inen bu dönemde de henüz Orta Asya insanı Neolitik Çağ koşullarını yaşamaktadır. Adını Yenisey havzasındaki bir yerleşmeden alan bu dönemde de bir önceki dönem özellikleri devam eder. Henüz süsleme sözlüğü oluşmamıştır.

İ.Ö. 1700-1200 yılları arasında yaşadığı öne sürülen "Andronovo" kültürü insanları, Orta Asya kültür kronolojisinde birçok yeninin başlangıcını temsil eder. von Karl Jettmar'a göre, bu dönemin insanı uzun süredir kullandığı pişmiş toprak kaplara, yani seramiğe boya ile dekoratif arzularını da katmıştır. Ama daha önemlisi Urallarla Yenisey-Altay bölgesi arasında saptanan bu dönemde Orta Asya insanı Maden Çağı'na geçmiş, bakır kullanmayı ve tunç elde etmeyi öğrenmiştir. Altaylar'ın kuzeyinde İ.Ö. 1700 ile 1200 seneleri arasında görülen Andronovo kültürü Altaylar'ın güneyinde daha geç, İ.Ö. 1200-700 yılları arasında görülmüştür. v. K.Jettmar ve Mikhail

P.Gryaznov'un Hint-Avrupalı kavimlere m  l ettikleri Andronovo kültürünü yaratan ırk   Bahaddin Ögel, Türk ırkının prototipi olarak kabul eder. Hatta yazar, bu ırkın Hun ve Göktürk   ağ 'na kadar indiğini de ileri sürer. Andronovo kültürü insanları bakır   oldukça farklı alanlarda kullanmışlardır. Taş levhalarla kapatılan mezar grupları da ilk olarak bu dönemde görülür. Bu dönemde Asya kıtası jeo politiği de güneyde ziraat, kuzey'de avcılık, batı'da ise   obanlık  a dayalı Bozkır Kültür alanları şeklinde belirlenmeye başlanmıştır.

İ.  . 1. binin başlarında artık Kuzeyli atlı kültüre bağlı topluluklar da güney ve güneybatıya inerler. Yenisey (Kem) nehrinin kollarından biri olan Karasuk nehrinden adını alarak "Karasuk" kültürü olarak anılan bu topluluklardan oluşan kültür devresi kuvvetle muhtemeldir ki henüz uluslaşma kavramına ulaşılamadığı için bir isim almayan Proto-Türk unsurlardır. Bu arada, güneyde çok daha ileri bir kültür aşamasında olmasına rağmen, Chou (İ.  . 1050-247) Dönemi   in kültür ve tarihi de bu dönemde kuzeyinde gelişen Proto-Türk unsurlardan etkilenererek, dini telakkileri Kuzeyli komşuları gibi içinde güneş, ay ve yıldız kültürlerinin olduğu Gök dini yönünde değişiklik  e uğramıştır. Orta Asya ve Türk sanatının karakteriştiği olan "Hayvan   slubu" nun bu dönemde ortaya çıktığı görülür.

Yine aynı dönemde, Batı Asya bozkırlarında, günümüzde Türk oldukları konusunda artık kuşku kalmayan İskitlerin (Sakaların) görüldükleri kaynaklarda yer alır. Bu arada, Türklerin Horasan'ın batısına ve Anadolu'ya 11. yüzyıldan veya Hunlardan çok daha önceleri de geçtiğini düşünen A. Zeki Velidi Toğan, Azerbaycan'ın Uti Eyaleti sınırı içinde kalan Sakasan kentinin, bir aralık Sakalarca başkent olarak kullanıldığını ileri sürer. Faruk Sümer de, bu görüşü destekleyerek 26 yılında Orta Asya'da Türk Topluluklarını bir devlet altında toplayan Avar (394-552) Türk Konfederasyonunun egemen olduğu yıllarda Avar baskısıyla batıya g   en bazı Türk boylarının Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya yerleştiklerini belirtir. Kimi araştırmacılara göre de Türklerin Horasan'ın batı kıyılarına yerleşmeleri ve buralara hakim olmaları İ.  . 5. yüzyıldan iki yüzyıl kadar daha önce, savaş  cı ama aynı zamanda kolonizatör olan Sakaların   nl   imparatoru Alp Er Tunga zamanında gerçekleşmiştir.

Yrd. Doğ. Dr. Seyfi BAşKAN,

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye.
Şekillendiriş we heykeltaraşlyk sungaty